

УДК 93/94:930(477.74)

DOI: 10.26565/2227-6505-2019-29-07

**«ПРОЛЕТАРСЬКО-РЕВОЛЮЦІЙНА» АВТОБІОГРАФІЯ – ЗАПОРУКА
ПРИНАЛЕЖНОСТІ ДО «РАННЬОРАДЯНСЬКОЇ» ГЕНЕРАЦІЇ ВЧЕНИХ
(НА ПРИКЛАДІ НАУКОВОГО СПІВТОВАРИСТВА ГУМАНІТАРІЇВ ОДЕСИ)**

В. В. Левченко

Одеський національний морський університет
levchenko_lav@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-8119-1547>

У статті запропонована модель вивчення закономірності формування, розвитку, поширення наукового знання та змін парадигм серед вчених-гуманітаріїв наукового співтовариства Одеси через призму ідентичності однієї генерації. Сформульовано тлумачення терміну «генерація» та запропоновано хронологічну періодизацію генерацій одеських вчених-гуманітаріїв. Формулювання назв генерацій наукового співтовариства Одеси має диференціацію відповідно до ідеологічної складової домінуючих типів професійної діяльності для кожної окремої генерації одеських науковців, що залежало в кожному окремо обраному хронологічному періоді від панівних пріоритетів формування професійної діяльності та просопографічної палітри генерації на тлі метаморфоз наявних суспільно-політичних і соціокультурних ландшафтів. Окреслено характерні риси «ранньорадянської» генерації одеських вчених. Встановлено специфіку взаємовідносин одеських вчених-гуманітаріїв з діючим політичним режимом, який мав багаторівневу структуру. Основним компонентом, що впливав на діяльність науковців, був складний перманентний процес інституційних, структурних і когнітивних змін у державно-адміністративній системі управління.

На тлі суспільно-політичних змін 1920–1941 рр. ідентифіковано та представлено постаті окремих одеських вчених як представників «ранньорадянської» генерації. Наголошено на поступовому втягуванні вчених у ярмо офіційної ідеології та партійно-державного контролю, що підводило їх до побоювання діючої влади, непогодження з якою приводило до обмеження академічної свободи, яке проявлялося в тотальній регламентації й стандартизації професійної діяльності та різних утисків. Унаслідок цього вони були змушені вказувати в автобіографіях факти, які б демонстрували їх пролетарське походження або їх участь у революційних подіях на боці більшовиків.

Ключові слова: автобіографія, «ранньорадянська» генерація, вчені-гуманітарії, наукове співтовариство, Одеса.

В статтє предложена модель изучения закономірности формирования, развития, распространения научного знания и изменений парадигм среди ученых-гуманитариев научного сообщества Одессы через призму идентичности одной генерации. Сформулировано толкование термина «генерация» и предложено хронологическую периодизацию генераций одесских ученых-гуманитариев. Формулировка названий генераций научного сообщества Одессы имеет дифференциацию в соответствии с идеологической составляющей доминирующих типов профессиональной деятельности для каждой отдельной генерации одесских ученых, что зависело в каждом отдельно выбранном хронологическом периоде от господствующих приоритетов формирования профессиональной деятельности и просопографической палитры генерации на фоне метаморфоз наличных общественно-политических и социокультурных ландшафтов. Очерчены характерные черты «раннесоветской» генерации одесских ученых. Установлена специфика взаимоотношений одесских ученых-гуманитариев с действующим политическим

режимом, который имел многоуровневую структуру. Основным компонентом, влияющим на деятельность ученых, был сложный перманентный процесс институциональных, структурных и когнитивных изменений в государственно-административной системе управления. На фоне общественно-политических изменений 1920–1941 гг. идентифицированы и представлены личности отдельных одесских ученых как представителей «раннесоветской» генерации. Отмечено постепенное втягивание ученых в ярмо официальной идеологии и партийно-государственного контроля, что подводило их к боязни действующей власти, несогласие с которой приводило к ограничению академической свободы, которое проявлялось в тотальной регламентации и стандартизации профессиональной деятельности и различных притеснений. Вследствие этого они были вынуждены указывать в автобиографиях факты, которые демонстрировали их пролетарское происхождение или их участие в революционных событиях на стороне большевиков.

Ключевые слова: автобиография, «раннесоветская» генерация, ученые-гуманитарии, научное сообщество, Одесса.

The article proposes a model for studying the laws of formation, development, dissemination of scientific knowledge and paradigm changes among humanities scientists of the Odessa scientific community through the prism of identity of one generation. The interpretation of the term «generation» is formulated and a chronological periodization of generations of Odessa humanities scientists is proposed. The formulation of the names of the generations of the Odessa scientific community is differentiated in accordance with the ideological component of the dominant types of professional activity for each individual generation of Odessa scientists, which depended in each individually selected chronological period on the prevailing priorities of the formation of professional activity and the prosopographic palette of generation against the background of metamorphoses of available socio-political and sociocultural landscapes. Outlined the characteristic features of the «early Soviet» generation of Odessa scientists. The specifics of the relationship of Odessa humanities scientists with the current political regime, which had a multi-level structure. The main component influencing the activities of scientists was a complex permanent process of institutional, structural and cognitive changes in the public administration system. Against the background of socio-political changes of 1920–1941, the identities of individual Odessa scientists as representatives of the «early Soviet» generation were identified and represented. The gradual pulling of scientists into the yoke of official ideology and party-state control was noted, which led them to fear of the current government, disagreement with which led to a limitation of academic freedom, which manifested itself in total regulation and standardization of professional activity and various oppressions. As a result of which they were forced to indicate facts in their autobiographies that demonstrated their proletarian origin or their participation in revolutionary events on the side of the Bolsheviks.

Keywords: autobiography, «early Soviet» generation, humanities scientists, scientific community, Odessa.

Наукове співтовариство Одеси за понад двохсотрічну історію пройшло складний шлях еволюції, у різні часи мало свої характерні риси та особливості. Однією з них є наявність періодів розвитку корпорації одеських вчених-гуманитаріїв у форматі існування різних генерацій.

За весь час розвитку історичної науки в Одесі (від кінця XVIII ст. до початку XXI ст.) корпорацію вчених представляють дев'ять генерацій, які умовно хронологічно відповідають наступним періодам: 1) «аматорському» (кінець XVIII ст. – 1817 р.); 2) «ранньолицейському» (1817–1837 рр.); 3) «пізньолицейському» (1837–1865 рр.); 4) «ранньоуніверситетському» (1865–1884 рр.); 5) «пізньоуніверситетському» (1884–1917 рр. і 1941–1944 рр.); 6) «ранньорадянському» (1917–1941 рр.); 7) «середньорадянському» (1941–1968 рр.); 8) «пізньорадянському» (1968–1991 рр.); 9) «національному» (від 1991 р. до сучасності).

Представлена хронологічна градація генерацій одеських вчених впливає з кардинальних метаморфоз соціокультурних реалій наукового середовища, які були пов'язані із загальними суспільно-політичними та соціокультурними ситуаціями в державах, до складу яких вони послідовно входили (Російська імперія – СРСР – Україна). Формування назв генерацій має диференціацію відповідно до ідеологічної складової домінуючих типів професійної діяльності для кожної окремої генерації одеських науковців, що залежало в кожному окремо взятому хронологічному періоді від панівних пріоритетів формування професійної діяльності та просопографічної палітри генерації на тлі метаморфоз наявних суспільно-політичних і соціокультурних ландшафтів.

Виходячи з теорії вивчення історії науки у контексті зміни генерацій вчених, пропонуємо спробу дослідження наукового співтовариства одеських вчених-гуманітаріїв «ранньорадянської» генерації в контексті виявлення їх загальної кількості, встановлення хронологічних рамок генерації, огляду багаторічного ритму діяльності, зародження інновацій, внутрішньо цехових комунікацій, місця і ролі науковців у суспільстві за часів нового політичного режиму та їх ставлення до влади, етика відносин, вивчення індивідуальних, особистісних характеристик істориків, що містить потенціал для детального розуміння буття історичної науки та тенденцій її розвитку, як на локальному рівні, так і в контексті глобального осмислення.

Встановлення 1920 р. на теренах України радянської влади призвело до кардинальних змін у всіх сферах життєдіяльності населення. З огляду на чинну політичну ситуацію та потреби новоявленої влади у вибудовуванні відносин з усіма прошарками суспільства, що є ключовим символом в історії еволюції взаємин між владою і народом, було розпочато процес складного і болісного соціокультурного перетворення суспільства зі старої формації у нову – радянську модель. Подібна практика послідовно проводилася відносно представників усіх прошарків суспільства, не стали винятком і діячі культури, зокрема вчені. Протягом 1920-х рр. більшовики почали виховувати представників нової «ранньорадянської» генерації.

Взагалі під терміном «генерація» ми розуміємо представників наукової спільноти, які представлені приблизно однаковими рисами в науковому побуті, у професійній та громадській діяльності в окремо визначений хронологічний період з наступною заміною представниками прийдешньої генерації, які при диференціації хронологічних циклів істотно відрізняються від суб'єктів попередньої та подальшої генерацій. Початком існування кожної генерації є зародження і формування нової парадигми в усіх сферах життєдіяльності вчених, а її закінченням – поступове зникнення панівних ідей, практик і пріоритетів, на зміну яким приходять концепції нової генерації. Основними компонентами, що впливають на формування і діяльність вчених кожної окремої генерації в будь-який обраний хронологічний період, був складний дискретний процес інституційних, інфраструктурних та когнітивних факторів у науково-дослідній діяльності та державно-адміністративній системі управління. У фазі трансформації суспільно-політичних, соціально-економічних і культурних умов необхідно максимально об'єктивно враховувати, як окремий вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, так і їх взаємозв'язок та взаємозумовленість в процесі існування окремо взятої генерації.

Визначення «наукове співтовариство» – розуміємо як сукупність вчених-професіоналів, організація якого відображає специфіку наукової професії. У більш детальному ракурсі наукове співтовариство – це соціальна група інтелектуальних працівників, яка підрозділяється на більш диференційовані підгрупи, об'єднані стандартами спільністю освіти, спеціалізації, професійної поведінки, наукових інтересів та змістовними когнітивними установками. До числа наукового співтовариства одеських гуманітаріїв ми відносимо осіб за наявністю таких критеріїв: вища освіта (гуманітарні спеціальності), викладання у вишах, діяльність у профільних науково-дослідних установах, наукові публікації на історичну тематику.

«Ранньорадянська» генерація інтелектуалів з'явилася у науковому співтоваристві на теренах колишньої Російської імперії внаслідок суспільно-політичних і соціокультурних катаклізмів 1917–1920 рр. До цієї генерації відносимо фахівців (див. табл.), професійна діяльність яких проходила у вишах і різних за профілями та структурами науково-дослідних установах, які мали вищу освіту або проходили процес навчання у вищій школі, перебували на різних етапах наукової кар'єри. Їх наукові публікації мали теоретичне оформлення відповідно концепціям у розвитку історичної науки, які домінували у науковому просторі 1920-х – 1930-х рр. та педальовали і популяризували ідеї розбудови першої у світі соціалістичної держави.

Представники «ранньорадянської» генерації підпорядковувалися тоталітарному характеру моделі відносин між вченим і владою, наукові публікації яких мали теоретичне оформлення відповідно до концепцій розвитку науки в 1917–1941 рр., які реалізуали і популяризували ідеї марксистсько-ленінської методології та розвитку соціалістичної держави.

Належність представників цієї генерації до радянського наукового простору була обумовлена підпорядкуванням одному з ключових принципів радянської науки, сформульованого кийською дослідницею І. І. Колесник, згідно з яким «...принцип партійності засвідчував повну залежність історичної науки від партії, директив та ініціатив партійних органів, цілковите підпорядкування науки партійній ідеології» [1, с. 10].

Результатом приналежності вчених до «ранньорадянської» генерації з панівним тоталітарним характером відносин між владою і науковим співтовариством стали прояви різних методів «інтелектуальної покори» і політичних репресій (обмеження в праві займатися науковою діяльністю, втручання у вибір тематики наукових досліджень, контроль над комунікативними зв'язками з колегами, політичні, соціальні та правові утиски, осуд, арешти, заслання, позбавлення життя), максимум інтенсивності яких було поширено під час Великого терору 1937–1938 рр. [4; 7; 8].

«Ранньорадянська» генерація, так само як й інші генерації, у своєму складі мала свої відмінні три типи вчених, які впливали з метаморфоз існуючої суспільно-політичної формації й соціокультурного середовища: «адептів», «нонконформістів» і «конформістів».

До першого типу – «адептів» – відносимо вчених, що народилися на рубежі ХІХ–ХХ ст. та були «ровесниками» активізації революційної ситуації на початку ХХ ст. Їх первинна соціалізація зароджувалася в умовах трьох революцій, формування моральних цінностей і життєвих пріоритетів відбувалася в умовах революційного романтизму, робітничо-селянської ідентифікації та ідейно-корпоративного патерналізму. У період становлення першої в світі соціалістичної держави вони свідомо обслуговували потреби радянської влади, лояльно ставилися до діючого політичного режиму, істинно вірили в ідеї марксизму-ленінізму, авторитет партії більшовиків, її вождів та їх установки. Серед одеських вчених-гуманітаріїв до них відносимо 54 особи (В. О. Арнаутов, К. Б. Бархін, М. О. Бачинський, М. Ю. Беркович, С. Х. Білов, А. С. Бориневич, Л. Г. Варшавський, Р. М. Волков, В. Я. Герасименко, Г. Й. Герман, А. І. Глядковська, М. І. Гордієвський, К. П. Добролюбський, Д. І. Кардашев, І. Л. Клем, А. П. Клочко, Г. В. Князев, С. М. Ковбасюк, Ф. А. Козубовський, А. В. Крячун, П. О. Лісничий, А. О. Луньонюк, Г. І. Лур'є, О. Ф. Малєєв, Н. І. Межберг, Я. Є. Мерзон, А. В. Музичка, А. В. Недзвідський, Є. Й. Ниринська, Ю. Г. Оксман, Н. М. Осипович, М. М. Петринський, Л. О. Піпер, І. І. Погорілий, П. Й. Потапов, М. М. Розенталь, Л. М. Самулевич, П. О. Самулевич, І. Д. Сероглазов, М. Є. Слабченко, М. О. Соколов, Л. Г. Стрижак, О. О. Сухов, Г. М. Трачевський, М. Б. Тункельройт, А. В. Фадєєв, І. А. Хаїт, Т. М. Хаїт, І. А. Хмельницький, М. Л. Ципіс, В. О. Чудновцев, І. П. Шмідт, Р. М. Шпунт, Є. М. Щепкін).

До другого типу – «нонконформістів» – зараховуємо вчених, які народилися у другій половині ХІХ ст. Їх первинна соціалізація відбувалася в умовах лібералізації та модернізації Російської імперії. В останній вони здобули освіту, викладали у вишах, мали наукові публікації, написані відповідно до теоретичних ознак парадигми розвитку науки в

імперський час. У дореволюційний період вони не сприймали декларовану соціалістами різного гатунку ідеологію побудови суспільства за принципами соціальної справедливості, свободи і рівності трудящих, нав'язування ними нових концепцій і парадигм у професійній діяльності. Тобто певну частину свого життя вони належали до «пізньоуніверситетської» генерації, а з приходом до влади більшовиків стали противниками їх ідеології. Представники цього типу вчених були в опозиції до радянської влади в питаннях методів і пріоритетів діючої політики, не сприймали або критично сприймали норми, цінності й ідеали насажені більшовиками у суспільстві.

Погляди і діяльність цих двох сторін перетиналися та мали діаметрально протилежний характер, в міру свого розвитку поступово загострювалися, згодом переросли у конфлікти та призвели до боротьби у гострих формах, яка завершилася повним знищенням «нонконформістського» типу вчених. Повне розв'язання антагоністичного характеру відносин між науковцями і владою у 1920-х – 1930-х рр. було досягнуто у результаті проведення масових сталінських репресій і політичних переслідувань 1937–1938 рр. Цей тип включав 9 осіб (П. О. Бузук, О. Б. Варнеке, М. М. Віркау, О. М. Горецький, Л. Г. Гофман, С. В. Доніч, Е. Г. Оксман, О. О. Рябінін-Скляревський, Т. Г. Теохаріди).

До третього типу вчених «ранньорадянської» генерації – «конформістів» – відносимо науковців за тими ж соціокультурними ознаками, що вказані у попередній диференціації, але з тією відмінністю, що революційні події 1917–1920 рр. і утвердження радянської влади змусили їх переорієнтуватися і пристосуватися до реалій нових умов життя. Тобто сприйняття ними вимог діючого політичного режиму не в якості пошуку стратегії і тактики виживання, а заради кар'єрного зростання та досягнення особистих інтересів. До цього типу відносимо 32 особи (М. П. Алексєєв, Є. П. Белен де Баллю, Я. З. Берман, З. А. Бориневич-Бабайцева, С. Я. Боровой, І. М. Бровер, А. Й. Бужевич, Н. І. Букатевиц, Й. Л. Вайнштейн, П. Є. Єршов, О. І. Занчевський, К. О. Копержинський, О. Ф. Лагодовська, Р. К. Міквіц, Ф. Є. Петрунь, В. М. Пісна, О. П. Погребинський, В. О. Пора-Леонович, М. Л. Рубінштейн, О. Л. Рубінштейн, С. Л. Рубінштейн, М. М. Семенов, С. А. Семенов-Зусер, Г. П. Сербський, П. В. Сикиринський, Т. М. Слабченко, В. В. Стратен, І. Я. Фаас, С. І. Цветко, Г. Б. Цомакіон, Г. Д. Штейнванд, Б. В. Юрківський).

У 1920 р. на тлі зростаючої економічної кризи наукова і освітня системи Одеси були трансформовані з імперської в самостійну локально-регіональну. Вища школа знаходилася у стані постійної реорганізації. Внаслідок проведених реорганізацій було ліквідовано місцевий університет, а деякі його структурні підрозділи були трансформовані в різні профільні інститути. Українська система освіти виключила зі своєї мережі університети на майбутні тринадцять років.

Система вищої гуманітарної освіти, що зберігалася з часів Російської імперії, жодним чином не відповідала запитам радянської влади. Тому в перші роки були зроблені кроки до перебудови вищої школи на національній основі, руйнування існуючої системи вищої освіти, відкриття доступу до вищів робітничої і селянської молоді. У 1920-х рр. реорганізаційні перетворення знайшли своє відображення у перманентній ротації кадрового складу одеських вчених-гуманітаріїв. Посилювалася роль вчених, які почали співпрацювати з радянською владою. Діюча політична сила прикладала зусилля до віддалення «неблагонадійних» науковців, які висловлювали свої погляди відносно політичних подій та не збиралися підкорюватися існуючим порядкам, від наукової спільноти. Припиняють існування гуманітарні наукові товариства дореволюційної формації, зникає фінансування наукових видань.

У середині 1920-х рр. дореволюційна «університетська форма» наукових досліджень була замінена новими різноманітними організаційними формами. Це були зазвичай науково-дослідні кафедри, товариства, комісії з секціями та підсекціями, які виникали не обов'язково при закладах вищої школи [2, с. 33–35] та мали дві вертикалі підпорядкування (ВУАН і НКО УСРР). Зміст тем наукових досліджень був спрямований на вивчення українознавчих дисциплін, історії України, історії класової боротьби і революційного руху в Україні й на

Заході в XIX–XX ст., історії комуністичної партії тощо. Одночасно з розвитком нових пріоритетних напрямів гуманітарних досліджень, статус другорядних отримують такі напрями, як філософія, правознавство, класична філологія, антична історія, всесвітня історія, русистика, медієвістика тощо. Діяльність вчених знаходила своє відображення в публікаціях наукових праць, основним видом яких були статті в місцевих і центральних періодичних та почасових виданнях.

На зламі 1920-х – 1930-х рр. відбувається продовження трансформації вищої школи шляхом організації 1933 р. університетів, один з яких було відкрито в Одесі. Тематика і зміст наукових досліджень все тісніше зв'язувалися з більшовицькою ідеологією, що супроводжувалося посиленням адміністративного тиску і контролю. Соціальне походження і політична благонадійність ставали визначальними чинниками в оцінці професійної кваліфікації.

У такій атмосфері радянське керівництво безжально розправлялося з проявами вільнодумства. На початку 1930-х рр. в Одесі припинили існування майже всі наукові й просвітницькі товариства. У цей час умови й обставини почали зловісно змінюватися, ідеологічний тиск дедалі відчутніше поширювався на вчених. Зростаючі тенденції централізації і бюрократизації суспільного життя негативно впливали на стан досліджень науковців. Період 1933–1941 рр. був відзначений посиленням негативних тенденцій у розвитку гуманітаристики, підготовка кадрів для якої здійснювалася на факультетах Одеського державного університету.

В умовах тоталітаризму більшість науковців підтримували ідеологічні кампанії партії, виступали з надуманою критикою колег, «запідозрених» у приналежності до опозиційних течій або у використанні немарксистських методів дослідження. Однією з форм репресій була заборона займатися науковою діяльністю, викладати і навіть друкуватися. Підготовлені до друку рукописи книг і статей, а також опубліковані раніше книги репресованих авторів вилучалися з бібліотек. До 1937 р. кадрові чистки серед наукового персоналу відбувалися у вигляді виключення з партії та звільнення з роботи, а в останній третині 1930-х рр. більшовицька фільтрація призвела до фізичного знищення тих, кого вважала реальними чи потенційними ворогами радянської влади.

За таких умов страх деяких вчених бути «невизнаним» радянською владою для реалізації її планів ставав причиною тривоги за соціальне походження, соціальний статус, не «пролетарське» минуле, неучасть у революційному русі та інші факти біографії, що призвело до «корегування» деякими з них окремих сторінок автобіографій. Вже через кілька років після 1920 р. стає очевидним, що бачення автобіографій багатьма вченими збігається із загальною позицією більшовиків, що призводить до їх переписування, міфологізації і використання в них сучасної на той час більшовицької фразеології та лексики.

Наприклад, одним з проблемних моментів для філософа і психолога Сергія Лазаровича Рубінштейна (1889–1960 рр.) на тлі суспільно-політичних подій того часу, коли з встановленням радянської влади у соціумі змінилися ідейні переконання, політичні погляди, мораль тощо, залишалося визначення його соціального походження. Це питання було проблемним для науковця в контексті проведеної більшовиками політики пролетаризації вищої школи, яку гостро відчували по відношенню до себе більшість вчених. Дилема в рішенні цього питання підводила С. Л. Рубінштейна (як і багатьох вчених того часу) до софістичних визначень своєї соціальної приналежності. Він народився в одеській родині авторитетного й заможного юриста, кандидата права Лазаря Наумовича Рубінштейна, який у 1882 р. закінчив юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету та був добре знайомий з багатьма представниками одеської еліти на зламі XIX–XX ст. Отже, будучи вихідцем із заможної родини, яка у дореволюційний час належала до привілейованої верстви соціуму, упродовж 1920-х рр. заповнюючи різного роду особистого походження документи він був змушений змінювати / варіювати своє соціальне походження. Так у 1921 р. в особовій картці викладача він вказував, що за соціальним станом батьків є «інтелігент», а в анкеті – заповненій 1923 р. засвідчував, що його «колишній стан» – «міщанин». В особовій картці

викладача поданої 1925 р. відзначав, що соціальне походження батьків – «трудова інтелігенція». В анкетному листі від 1927 р. в графі «соціальне походження» вказував, що є «сином службовця» [9, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 281, арк. 16, 25, 37, 40 зв.]. У списку працівників і службовців Одеської центральної наукової бібліотеки від 12 березня 1930 р. вказав – «трудова інтелігенція» [9, ф. Р-1287, оп. 1, спр. 16, арк. 64.]. Стурбованість С. Л. Рубінштейна щодо його не «пролетарського» походження, виходячи із загальної політики радянської влади в цьому питанні, була небезпідставною, але це жодним чином не вплинуло на його життєві колізії, особливо пов'язані з науковою кар'єрою. У червні 1930 р. у майбутньому видатний філософ, психолог і педагог С. Л. Рубінштейн був змушений залишити рідну Одесу та переїхав у Ленінград.

Подібне викривлене тлумачення свого соціального походження притаманне вченим дорадянської формації було непоодиноким. Іноді траплялися випадки, коли бажання науковця стати «своїм» в очах радянської влади, призводило до кумедних випадків. Так, професор Артемій Григорович Готалов-Готліб (1866–1960 рр.) відповідно до посвідчення, виданого 14 серпня 1886 р. кишинівським дивізійним проповідником Санкт-Петербурзької євангелістко-лютеранської консисторії, народився у родині австрійсько-підданого Генріха Готліба, який працював механіком з обслуговування сільськогосподарських машин в поміщицьких маєтках Бессарабської губернії [9, ф. 45, оп. 1, спр. 280, арк. 29]. На початку 1920-х рр. заповнюючи «Особисту картку викладача Одеського інституту народної освіти» у графі «соціальний стан батьків» А. Г. Готалов-Готліб відповів так: «Отец был машинист» [9, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 114, арк. 1]. Подібним чином, вчений хотів в умовах пролетаризації суспільства трансформувати своє соціальне походження із статусу дитини індивідуального підприємця в статус представника родини машиніста, професія якого була однією із популярних і почесних у пролетарському середовищі.

Вивчення біографій одеських вчених-гуманітаріїв 1920-х – 1930-х рр. дає підстави констатувати, що насильство з боку більшовиків стало однією з причин приховування науковцями свого соціального походження. Значна їх частина, з одного боку, намагалась пристосуватись до політичного життя в СРСР. Тому в автобіографіях вони підкреслювали своє «пролетарське» («трудове») коріння, демонстрували свою значущість для політичного режиму. З іншого боку, вони демонстрували прагнення не тільки вижити в умовах тоталітарного режиму, а й максимально реалізувати свій досвід, фахові знання. Загалом, як свідчать тексти автобіографій, вони надають можливість студіювання не сімейних, товариських або професійних відносин, а в першу чергу світу емоцій, викликаних політичними катаклізмами. Подальші дослідження життя та діяльності видатних представників гуманітарного цеху Одеси з використанням автобіографій не мають обмежуватись описом побуту, дозвілля, професійних досягнень, а виходити на рівень аналізу ментальних / філософських структур певних генерацій вчених одеського наукового співтовариства.

Таблиця 1.

Стислі біографічні дані одеських вчених «ранньорадянської» генерації

№	Прізвище, ім'я, по-батькові	Роки життя	Роки отримання фахової освіти, назва вишу	Рік початку професійної діяльності, назва організації	Партійна приналежність
1	Алексеев Михайло Павлович	1896–1981	1914–1918, Київський університет	1919, Київський університет	П/п
2	Арнаутов Василь Олексійович	1881–1938	1899–1903, Новоросійський університет	1928, Одеський інститут народного господарства	УПСР (з 1905), КП(б)У (з 1924)
3	Бархін	1874–	1904–1908,	1908,	1901 та 1903,

	Костянтин Беркович	1938	Новоросійський університет	Одеська суспільно-торгова школа	виключено з ун-ту; П/п
4	Бачинський Михайло Опанасович	1887–1937	1906, 1909–1912, Київський університет	1912, Стародубська чоловіча гімназія	1907–1909, виключено з ун-ту; П/п
5	Белен де Баллю Євген Павлович	1895–19??	1915–1919, Новоросійський університет; 1921–1924, Одеський інститут народної освіти	1924, Одеська трудова школа № 27	П/п
6	Беркович Марк Юхимович	1903–1982	1926–1930, Одеський інститут народної освіти	1930-ті рр., Одеський обласний державний архів	ЛКСМУ (1924), КП(б)У (19??)
7	Берман Яків Зейлікович	1889–1973	1909–1913, Київський університет, 1918–1920, Новоросійський університет, 1921–1924, Одеський інститут народної освіти	1917, Одеська школа для дорослих	П/п
8	Білов Соломон Хаїмович	1888–1949	1913–1915, Kingston college (США)	1918, Рівненські вечірні робітничі курси	Бунд (з 1905)
9	Бориневич Антон Самуїлович	1855–1946	1877–1879, Новоросійський університет	1882, Харківське земське бюро	1879–1882, заслання; П/п
10	Бориневич-Бабайцева Зоя Антонівна	1885–1972	1904–1909, Одеські вищі жіночі курси	1912, Одеська жіноча гімназія Л. Д. Чуднівської	П/п
11	Боровой Саул Ізраїль-Янкелевич	1903–1989	1921–1924, Одеський інститут народного господарства	1921, Одеська комісія з концентрації та вивчення історико-революційних матеріалів	П/п
12	Бровер Ізраїль Мойсейович	1903–1986	1922–1925, Одеський інститут народної освіти	1926, аспірант Одеської секції Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури	П/п
13	Бужевич Авраам Іосев-Беров	1898–1985	1921–1925, Одеський інститут народної освіти	1918, Кам'янець-Подільська народна школа	П/п
14	Бузук Петро Опанасович	1891–1938	1912–1916, Новоросійський університет	1916, стипендіат Новоросійського університету	П/п
15	Букатевич Назарій Іванович	1884–1984	1908–1912, Юр'ївський університет	1911, Седлецька жіноча гімназія	П/п

16	Вайнштейн Йосип Лейбович	1894– 1980	1915–1919, Новоросійський університет	1919, стипендіат Новоросійського університету	П/п
17	Варнеке Олександр Борисович	1904– 1944?	1921–1925, Одеський інститут народної освіти	1927, аспірант науково- дослідної кафедри при Одеській центральній науковій бібліотеці	П/п
18	Варшавський Лев Григорович	1902– 19??	1921–1925, Одеський інститут народної освіти	1925, Одеський інститут народної освіти	КП(б)У (з 1920)
19	Віркау Микола Миколайович	1892– 1937	1913–1917, Новоросійський університет	1916, Одеська жіноча гімназія	П/п
20	Волков Роман Михайлович	1885– 1959	1905–1906, Київський університет; 1909–1912, Ніжинський історико- філологічний інститут	1912, стипендіат Санкт-Петербурзького університету	ВКП(б) (19??)
21	Герасименко Володимир Якович	1895– 1984	1914–1917, Миколаївський учительський інститут; 1919–1922, Кам'янець- Подільський інститут народної освіти	1917, Одеські вечірні курси для дорослих	УСДП (1918–1919)
22	Герман Гершель Йосипович	1898– 19??	19??, Одеський інститут народного господарства	19??, Одеський інститут народної освіти	ВКП(б) (19??)
23	Глядковська Анна Іванівна	1886– 1962	1905–1906, Харківський університет; 1908– 1909, Московські вищі жіночі курси	1916, Бендерська жіноча гімназія	РКП(б) (з 1918)
24	Гордієвський Михайло Іванович	1885– 1938	1905–1906, Юр'євський університет, 1906– 1910, Новоросійський університет	1910, стипендіат Новоросійського університету	1906, виключено з ун-ту; УПСР (з 1917)
25	Горецький Олександр Миколайович	1902– 19??	1921–1925, Одеський інститут народної освіти	1925, Одеська трудова школа № 62	П/п
26	Гофман	1896–	1915–1919,	1919,	П/п

	Лев Георгійович	1938	юридичний факультет; 1916–1920, історико- філологічний факультет Новоросійського університету	Одеська трудова школа № 31	
27	Добролюбський Костянтин Павлович	1885– 1953	1906–1908, Казанський університет; 1913– 1915, Новоросійський університет	1915, стипендіат Новоросійського університету	1919–1911, заслання П/п
28	Доніч Сергій Володимирович	1900– 1958	1920–1922, Кам'янець- Подільський інститут народної освіти	1920, Кам'янець-Подільська обсерваторія	П/п
29	Єршов Петро Євгенович	1894– 1965	1914–1915, Київський університет; 1915– 1920, Новоросійський університет	1920, стипендіат Новоросійського університету	П/п
30	Занчевський Олександр Іванович	1898– 1962	1916–1917, Київський університет; 1917– 1920, Новоросійський університет	1920, стипендіат Новоросійського університету	П/п
31	Кардашев Дмитро Іванович	1887– 19??	1908–1912, Новоросійський університет	1913, Миколаївська перша гімназія	КП(б)У (з 1920)
32	Клем Івга Лазарівна	1896– 1953	1924–1928, Одеський інститут народної освіти	1916, Хірургічний шпиталь	П/п
33	Клочко Арсеній Парфенович	1885– 19??	1917–1920, Новоросійський університет	1904, Одеська початкова школа	УПСР (1905–1907) КП(б)У (з 1920)
34	Князев Григорій Власович	1902– 19??	1921–1925, Одеський інститут народної освіти	1925, школа фабрично- заводського училища Харчовиків	КСМУ (з 1923)
35	Ковбасюк Самсон Михайлович	1903– 1986	1920–1925, Одеський інститут народної освіти	1925, секретар правління Одеського інституту народної освіти	КСМУ (з 1925)
36	Козубовський Федір Андрійович	1895– 1941	1912–1915, Смоленський вчительський інститут	1921, Слуцький повітовий відділ народної освіти	КП(б)У (з 1928)
37	Копержинський Костянтин	1894– 1953	1914–1918, Петроградський	1918, Кам'янець-Подільська	П/п

	Олександрович		університет	середня школа	
38	Крячун Андрій Васильович	1901–19??	1930-ті рр., Одеський державний університет	1930-ті рр., аспірант Одеського державного університету	КП(б)У (з 1920)
39	Лагодовська Олена Федорівна	1899–1958	1922, Волинський інститут народної освіти	1920, Волинський науково-дослідний музей	П/п
40	Лісничий Павло Олександрович	1903–1941	1929–1933, Кіровоградський інститут соціального виховання	1933, аспірант Одеського державного університету	КП(б)У (з 1929)
41	Луньонюк Арсеній Онуфрійович	1894–19??	1925–1929, Одеський інститут народної освіти; 1930–1933, Інститут червоної професури	1933, Дніпропетровський державний університет	ВКП(б) (з 1925)
42	Лур'є Гірш Іцкович	1878–1938	1909–1913, Варшавський університет	1920, Одеський інститут народної освіти	Бунд (1897–1907)
43	Малеєв Олександр Феоктистович	1879–19??	1906–1910, Новоросійський університет	1911, Одеська приватна жіноча гімназія С.А. Верцинської	КП(б)У (з 1920)
44	Межберг Наїм Ісакович	1898–1972	1923–1926, Одеський інститут народного господарства	1926, аспірант Одеської секції Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури	КП(б)У (з 1920)
45	Мерзон Яків Єкусилевич	1891–19??	1910, Санкт-Петербурзькі вищі курси сходознавства	1911, Криворізька єврейська жіноча школа	ЄСДРП (1905–1920), КП(б)У (з 1921)
46	Міквіц Роберт Карлович	1889–1939	1917, Санкт-Петербурзький університет	19??, Ногайський технікум	П/п
47	Музичка Андрій Васильович	1886–1966	1907–1911, Львівський університет	1911, Львівська академічна гімназія	Галицька радикальна партія (1914–1920)
48	Недзвідський Андрій Володимирович	1908–1984	1927–1930, Одеський інститут народного господарства	1938–1941, Одеський державний університет	П/п
49	Ниринська Єлизавета Йосипівна	1898–19??	1927–1929, Одеський інститут народного господарства	1920, Київська радянська партійна школа	ВКП(б) (з 19??)
50	Оксман Еммануїл Григорович	1899–1961	1921–1924, Одеський інститут народної освіти	1923, Одеська професійна школа «Металл»	П/п
51	Оксман	1894–	1917,	1917, стипендіат	П/п

	Юліан Григорович	1970	Петроградський університет	Петроградського університету	
52	Осипович Наум Маркович	1870– 1937	1910–1912, Вища школа соціальних наук (Швейцарія)	1920, голова Комісії з охорони та обробки революційного архіву	«Народна Воля» (з 1886)
53	Петринський Микола Миколайович	1890– 1938	1908–1911, 1914, 1917, Новоросійський університет	1920, стипендіат Одеського гуманітарно- суспільного інституту	УПСР (1906–1917)
54	Петрунь Федір Євстафійович	1894– 1963	1912–1919, Новоросійський університет	Одеська приватна жіноча гімназія Н.А. Бутович	П/п
55	Піпер Леонід Орестович	1897– 1938	1923–1924, Інститут червоної професури (Москва); 1926–1928, Одеський інститут народного господарства	1919, Новгородський інститут народної освіти	РКП(б) (з 1918)
56	Пісна Віра Миколаївна	1888– 19??	1906–1911, Одеські вищі жіночі курси; 1911– 1915, Петроградські вищі жіночі курси	1918, Одеська жіноча гімназія Н. Іващенко	П/п
57	Погорілий Іван Іванович	1899– 1937	1924–1928, Одеський інститут народної освіти	1922, П дитяче містечко (Одеса)	РСДРП(б) (1917–1918), КП(б)У (з 1918)
58	Погребінський Олександр Петрович	1905– 1979	1924–1928, Одеський інститут народної освіти	1922, Березівське училище	П/п
59	Пора-Леонович Варвара Олександрівна	1885– 1943	1921–1925, Одеський інститут народної освіти	1926, аспірантка науково-дослідної кафедри Одеського історико-археологічного музею	П/п
60	Потапов Петро Йосипович	1882– 1945	1902–1904, 1905– 1907, Ніжинський історико- філологічний інститут	1907, Одеська 3 чоловіча гімназія	1904–1905, виключено з інституту; ВКП(б) (19??)
61	Розенталь Микола Миколайович	1892– 1960	1910–1914, Санки- Петербурзький університет	1914, стипендіат Санкт-Петербурзького університету	Конституційно- демократична партія (1917–1919)
62	Рубінштейн Микола Лазарович	1897– 1963	1916–1920, Новоросійський університет; 1921– 1922, Одеський інститут народної освіти	1920, Одеський губернський історичний архів	П/п

63	Рубінштейн Олександр Львович	1889– 19??	1912–1916, Новоросійський університет	1921, Одеський інститут народної освіти	П/п
64	Рубінштейн Сергій Лазарович	1889– 1960	1914, Марбузький університет	1919, Новоросійський університет	П/п
65	Рябінін- Скляревський Олександр Олександрович	1878– 1942	1905–1908, Санкт- Петербурзький археологічний інститут	1921, Одеський губернський історичний архів	П/п
66	Самулевич Людмила Максиміліанівна	1880– 19??	19??, Московські педагогічні курси	1923, Одеський інститут народної освіти	РСДРП (1904–1919), КП(б)У (з 1919)
67	Самулевич Павло Олександрович	1887– 1937	1927, Одеський інститут народної освіти	1921, Одеський політехнічний інститут	РСДРП (1907–1919), КП(б)У (1919–1932)
68	Семенов Миколай Матвійович	1893– 1963	1912–1918, Московський університет	1918, стипендіат Московського університету	П/п
69	Семенов-Зусер Семен Анатолійович	1886– 1951	1911–1913, Санкт- Петербурзький археологічний інститут	1920, Миколаївський музей	П/п
70	Сербський Георгій Петрович	1900– 1973	1918–1920, Новоросійський університет; 1921–1924, Одеський інститут народної освіти	1925, Одеський інститут народної освіти	П/п
71	Сероглазов (Шехтер) Ізраїль Давидович	1900– 19??	1922–1925, Одеський інститут народного господарства	1928, Одеський інститут народної освіти	ЄСДРП (1917–1919), ЄКП (1919–1922), ВКП(б) (1924–1937)
72	Сикиринський Панас Васильович	1890– 19??	1920–1925, Одеський інститут народної освіти	1925, Одеський технікум технології зерна та борошна	П/п
73	Слабченко Михайло Єлисейович	1882– 1952	1903–1910, Новоросійський університет	1910, стипендіат Новоросійського університету	УПСР (1917–1920)
74	Слабченко Тарас Михайлович	1904– 1937	1921–1925, Одеський інститут народної освіти	1925, Одеська трудова школа імені М.П. Драгоманова	П/п
75	Соколов Микола Опанасович	1886– 1953	1907–1911, Новоросійський університет; 1911–1913,	1911, стипендіат Санкт-Петербурзького університету	1905, виключено з університету П/п

			Санкт-Петербурзький археологічний інститут		
76	Стратен Володимир Вільгельмович	1890–1932	1911–1915, Новоросійський університет	1920, Одеське губернське архівне управління	П/п
77	Стрижак Лейба Генріхович	1886–1938	Середня педагогічна освіта	1927, Музей єврейської культури імені Менделє-Мойхер-Сфоріма	РПСР (1903–1908)
78	Сухов Олександр Опанасович	1881–1944	1911–1914, Ієнський університет; 1914–1915, Санкт-Петербурзький університет	1921, Одеський інститут народного господарства	РСДРП (1901–1921)
79	Теохаріді (Феохаріді) Теохарій (Феохара) Георгійович	1889–1938	1921–1923, Одеський інститут народної освіти	1925, Одеська комісія краєзнавства при Українській академії наук	П/п
80	Трачевський Гнат Митрофанович	1898–1937	1921–1922, 1923–1925, Одеський інститут народної освіти	1927, Одеський інститут народної освіти	КП(б)У (1928–1937)
81	Тункельройт Мордух Бенционович	1896–1938	19??, Комуністичний університет національних меншин Заходу імені Ю.-Б.Ю.Мархлевського	1927, Одеський інститут народної освіти	ВКП(б) (19??)
82	Фаас Іван Якович	1895–1945	1911–1915, Київський університет	1915, стипендіат Київського університету	П/п
83	Фадєєв Анатолій Всеволодович	1908–1965	1925–1929, Ленінградський педагогічний інститут імені О.І. Герцена	1929, Сухумська середня школа	ВКП(б) (19??)
84	Хаїт Ізраїль Абрамович	1895–1938	19??, Віленський учительський інститут	1923, Одеський інститут народної освіти	Бунд (1914–1919), КП(б)У (з 1919)
85	Хаїт Тетяна Марківна	1900–19??	1923–1926, Одеський інститут народної освіти	1925, Одеський інститут народної освіти	Бунд (19??), КП(б)У (з 1920)
86	Хмельницький Ісаак Абрамович	1861–1941	1882–1887, Санкт-Петербурзький університет	1922, Одеський інститут народної освіти	КП(б)У (з 1920)

87	Цветко Сергій Ілліч	1884– 1946	1905–1910, Новоросійський університет	1921, Одеський сільськогосподарський інститут	П/п
88	Ципіс Михайло Львович	1899– 1942	19??, Московський комерційний університет	1925, Одеський інститут народної освіти	КП(б)У (з 1919)
89	Цомакіон Георгій Борисович	1903– 19??	1921–1924, Одеський інститут народної освіти	1927, аспірант Одеської центральної наукової бібліотеки	П/п
90	Чудновцев Василь Олександрович	1878– 19??	1900–1904, Київська духовна академія	1905, Єреванська учительська семінарія	КП(б)У (1919–1921)
91	Шмідт Ісай Павлович	1895– 1975	1929–1932, Інститут червоної професури (Москва)	1931, Московський інститут сходознавства імені Н. Н. Наріманова	РСДРП (з 1917)
92	Шпунт Рувим Меєрович	1902– 1938	19??, Український інститут марксизму- ленінізму	1922, Комуністичний університет імені Артема	КП(б)У (19??)
93	Штейнванд Герборд-Генріх- Юанн Данилович	1896– 19??	1915–1920, Новоросійський університет	1918, Одеська німецька гімназія	П/п
94	Щепкін Євген Миколайович	1860– 1920	1879–1883, Московський університет	1883, Московський університет	УПСР (1917–1920), КП(б)У (1920)
95	Юрківський Борис Віталійович	1881– 19??	1907–1918, Київський університет	1923, Одеський політехнічний інститут	П/п

[Джерела: 5; 6]

Література

- Колесник І. Український історик і влада: від примусу до партнерства. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки* / Гол. ред. В. Смолий; відп. ред. І. Колесник. Вип. 9. К.: Інститут історії України НАН України, 2017. С. 9–24.
- Комаренко Н. В. Утворення та діяльність історичних кафедр на Україні в 20-х роках. *Історіографічні дослідження в Українській РСР*. К., 1971. Вип. 4. С. 33–47.
- Левченко В. В. Сергей Леонидович Рубинштейн: грани інтелектуальної біографії одеського періода (1910–1920-е гг.). *Вісник Одеського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. Одеса, 2013. Т. 17, вип. 2 (8) за 2012. С. 109–124.
- Левченко В. Генерація вчених-істориків та «Великий терор»: від інтелектуальної покори до репресій (на прикладі одеської корпорації гуманітаріїв). *Краєзнавство: науковий журнал*. 2017. № 1/2. С. 201–207.
- Одеські історики. Енциклопедичне видання. Том 1 (початок XIX – середина XX ст.). Одеса: Друкарський дім, 2009. 480 с.
- Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник: У 4 т. / Відп. ред. В. А. Сминтина. Одеса: Астропринт, 2000. – Т. 1: Ректори. 118 с.; Т. 2: А-І. 445 с.; Т. 3: К-П. 542 с.; Т. 4: Р-Я. 544 с.

7. Реабілітовані історією. Одеська область: Книга перша / Упорядники Л. В. Ковальчук, Е. П. Петровський. Одеса: АТ «ПЛАСКЕ», 2010. С. 74–114.
8. Савченко В. Три расстрельных дела «одесских националистов» 1937 года. *Південний захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах*. Вип. 2. 2006. С. 107–118.
9. Державний архів Одеської області (ДАОО).

References

1. Kolesnyk I. Ukrainskyi istoryk i vlada: vid prymusu do partnerstva [Ukrainian historian and power: from coercion to partnership] (in Ukrainian). *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky*. Kiev, 2017. Issue 9. S. 9–24.
2. Komarenko N.V. Utvorennia ta diialnist istorychnykh kafedr na Ukraini v 20-kh rokakh [Formation and activity of historical departments in Ukraine in the 20's] (in Ukrainian). *Istoriografichni doslidzhennia v Ukrainiskii RSR*. Kiev, 1971. Issue 4. S. 33–47.
3. Levchenko V.V. Sergej Leonidovich Rubinshtejn: grani intelektual'noj biografii odeskogo perioda (1910–1920-e gg.) [Sergey Leonidovich Rubinstein: the facets of the intellectual biography of the Odessa period (1910–1920s)] (in Russian). *Visnik Odeskogo nacziionalnogo universitetu. Ser.: Bibliotekoznavstvo, bibliografoznavstvo, knigoznnavstvo*. Odesa, 2013. – Т. 17, Issue 2 (8) за 2012. S. 109–124.
4. Levchenko V. Heneratsii vchenykh-istorykiv ta «Velykyi teror»: vid intelektualnoi pokory do represii (na prykladi odeskoi korporatsii humanitariiv) [Generations of Historian Scientists and the Great Terror: From Intellectual Humility to Repression (exemplified by the Odessa Humanities Corporation)] (in Ukrainian). *Kraieznnavstvo: naukovyi zhurnal*. Kiev, 2017. Issue 1/2. S. 201–207.
5. Odeski istoryky [Odessa historians] (in Ukrainian). *Entsyklopedychne vydannia. Tom 1 (pochatok KhIKh – seredyna KhKh st.)*. Odesa: Drukarskyi dim, 2009. 480 s.
6. Profesory Odeskoho (Novorosiiskoho) universytetu [Professors of Odessa (Novorossiysk) University] (in Ukrainian). *Biohrafichni slovnyk: U 4 t.* Odesa: Astroprynt, 2000. Т. 1: Rektory. 118 s.; Т. 2: А-І. 445 s.; Т. 3: К-Р. 542 s.; Т. 4: R-Ya. 544 s.
7. Reabilitovani istoriiei. Odeska oblast: Knyha persha [Rehabbed by history. Odessa region: The first book] (in Ukrainian). Odesa: АТ «ПЛАСКЕ», 2010. С. 74–114.
8. Savchenko V. Tri rasstrelnykh dela «odesskikh nacziionalistov» 1937 goda [Three executions of the «Odessa nationalists» of 1937] (in Russian). *Pivdennij zakhid. Odesika. Istoriko-kraieznnavchij naukovij almanakh*. Odesa, 2006. Issue 2. S. 107–118.
9. ДАОО (Derzhavniy arhiv Odeskoyi oblasti).